

آشنایی با کتابخانه و مهارت‌های سواد اطلاعاتی

ویژه دانشجویان علوم تربیتی

تألیف

دکتر داریوش مطلبی

دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بهار امام خمینی (ره) شهرری

مهتاب تیموری

مطلبی، داریوش، ۱۳۵۱-

آشنایی با کتابخانه و مهارت‌های سواد اطلاعاتی (ویژه دانشجویان علوم تربیتی)

داریوش مطلبی و مهتاب تیموری

تهران: نشر کتابدار، ۱۳۹۹

۲۲۳ ص. (مجموعه کتابدار: ۴۱۸)

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۱-۲۴۵-۴

۱. کتابخانه و کتابداری ۲. سواد اطلاعاتی

الف. تیموری، مهتاب، ۱۳۶۵-

رده کنگره: ۲۱۳۹۹ ک ۹ ف ۳۵ / ۶۹۹ Z

رده دیویی: ۰۲۵ / ۳۱۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۷۹۴۲۸

www.nashreketabdar.com
nashreketabdar@gmail.com

آشنایی با کتابخانه و مهارت‌های سواد اطلاعاتی

(ویژه دانشجویان علوم تربیتی)

دکتر داریوش مطلبی و مهتاب تیموری

چاپ اول، ۱۳۹۹، مجموعه کتابدار، ۴۱۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه ۵۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۱-۲۴۵-۴

۶۶۴۱۵۵۶۴ و ۶۶۴۱۵۵۶۱

۰۹۱۲۱۸۸۳۵۸۱

فهرست مطالب

۱۱.....	پیشگفتار
---------	----------

فصل اول

۱۵.....	اطلاعات و نظام آموزشی
---------	-----------------------

۱۶.....	جایگاه اطلاعات در جامعه
۱۹.....	جایگاه اطلاعات در نظام آموزشی
۲۲.....	جایگاه کتابخانه در نظام آموزش
۲۴.....	سواد اطلاعاتی و نظام آموزشی
۲۵.....	اهمیت کتابخانه در مدارس
۲۶.....	رابطه کتابخانه با عناصر آموزشی
۲۷.....	رابطه کتابخانه با معلمان
۲۷.....	رابطه کتابخانه با دانش آموزان
۲۸.....	رابطه کتابخانه با مدیران
۲۸.....	رابطه کتابخانه با کتابداران
۲۹.....	رابطه کتابخانه با والدین
۳۰.....	خلاصه

فصل دوم

۳۳.....	مقدمه‌ای بر کتابخانه و انواع آن
---------	---------------------------------

۳۴.....	کتابخانه چیست؟
۳۵.....	نگاهی تاریخی به شکل‌گیری کتابخانه‌ها در جهان
۴۰.....	نگاهی تاریخی به شکل‌گیری کتابخانه در ایران
۴۲.....	۱. کتابخانه‌های ایران پس از ورود اسلام تا حمله مغول
۴۴.....	۲. کتابخانه‌های ایران پس از حمله مغول تا عصر قاجار
۴۵.....	۳. کتابخانه‌های ایران پس از قاجار تا عصر جدید
۴۵.....	اهداف و کارکردهای کتابخانه
۴۵.....	۱. گزینش و گردآوری دانش
۴۶.....	۲. حفظ و نگهداری دانش

۴۶	۳. سازماندهی دانش
۴۶	۴. اشاعه و دسترس‌پذیری دانش
۴۷	خدمات و بخش‌های کتابخانه
۴۸	۱. خدمات فنی
۴۸	۲. خدمات عمومی
۴۹	انواع کتابخانه‌های از نظر اهداف شکل‌گیری
۴۹	کتابخانه ملی
۵۱	کتابخانه‌های عمومی
۵۳	کتابخانه‌های دانشگاهی
۵۵	کتابخانه‌های آموزشگاهی
۵۸	کتابخانه‌های تخصصی
۶۰	مراکز آرشیوی
۶۲	انواع کتابخانه‌ها از نظر شکل منابع و خدمات
۶۲	۱. کتابخانه‌های سنتی
۶۲	۲. کتابخانه‌های خودکار
۶۳	۳. کتابخانه‌های الکترونیکی
۶۳	کتابخانه‌های دیجیتال
۶۵	اهمیت استفاده از کتابخانه دیجیتال
۶۷	جایگاه کتابخانه‌های دیجیتال در نظام آموزش و پژوهش
۷۰	خلاصه

فصل سوم

۷۳	منابع اطلاعاتی و انواع آن
----	---------------------------------

۷۴	منبع اطلاعاتی چیست؟
۷۵	انواع منابع اطلاعاتی
۷۵	۱. انواع منابع کتابخانه‌ای به لحاظ شکلی
۷۶	۲. انواع منابع اطلاعاتی به لحاظ محتوایی
۷۷	کتاب
۷۹	پیایندها و ادواری‌ها
۸۰	برخی از نشریات مناسب کودکان
۸۰	برخی از نشریات مناسب نوجوانان

۸۱	پایان نامه
۸۲	منابع دیداری - شنیداری
۸۲	نسخه های خطی
۸۳	اسناد و مدارک
۸۳	استاندارد
۸۳	پروانه ثبت اختراع
۸۴	انتشارات دولتی
۸۵	پایگاه های اطلاعاتی
۸۶	انواع پایگاه های اطلاعاتی
۸۶	۱. پایگاه های اطلاعاتی منبع
۸۷	۲. پایگاه های اطلاعاتی مرجع
۸۸	پایگاه های اطلاعاتی مقالات
۹۳	پایگاه های اطلاعات پایان نامه ها
۹۴	پایگاه های اطلاعاتی کتاب ها
۹۶	پایگاه های مجلات دسترسی آزاد
۹۹	خلاصه

فصل چهارم

۱۰۱	خدمات مرجع و انواع آن
-----	-----------------------------

۱۰۱	خدمات مرجع
۱۰۴	تعریف منابع مرجع
۱۰۵	انواع منابع مرجع
۱۰۵	منابع مرجع از نظر شیوه عرضه مطالب
۱۰۵	منابع مرجع از نظر حدود و دامنه اطلاعات
۱۰۶	منابع مرجع از نظر قالب ارائه مطالب
۱۰۶	معرفی منابع مرجع
۱۰۶	واژه نامه ها
۱۰۹	دایره المعارف ها
۱۱۳	سرگذشت نامه ها
۱۱۶	منابع جغرافیایی
۱۱۹	کتابشناسی ها

پیشگفتار

مهارت‌های شناسایی و استفاده از انواع اطلاعات و مراکز اطلاعاتی، جستجو و بازیابی اطلاعات از پایگاه‌های اطلاعاتی و اینترنت برای پاسخ به پرسش‌های روزمره و رفع انواع نیازهای اطلاعاتی، ارزیابی و تشخیص اطلاعات درست از نادرست، و عادت به مطالعه از الزامات یادگیری دائمی است. بر همین اساس، نظام‌ها و رفتارهای آموزشی باید به شکلی طراحی و اجرا شوند که تضمین‌کننده یادگیری باکیفیت انواع مهارت‌های پایه زندگی، استفاده از انواع اطلاعات و سواد اطلاعاتی، تفکر انتقادی و رشد انواع خلاقیت‌های فردی و اجتماعی باشد.

استفاده از اطلاعات و کتابخانه‌ها همواره مورد تاکید عالمان، خردمندان، متخصصان آموزش و پرورش، و نظام‌های سیاسی کشورها، و از جمله عوامل مهم توفیق آنها بوده است. دسترسی به منابع اطلاعاتی در بسترهای الکترونیکی، نه تنها اهمیت نقش کتابخانه‌ها و متخصصان اطلاعات را کاهش نداد، بلکه نقش بی‌بدیل‌شان در تسهیل و ساده‌سازی انواع فرایندهای اطلاع‌یابی، و مدیریت فرایندهای پیچیده نظام‌های اطلاعاتی سبب شده است تا حضور آشکار و پنهان‌شان در این عرصه به مراتب بیشتر، پیچیده‌تر و کیفی‌تر شود. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی توانا در ارائه انواع خدمات اطلاعاتی از مهم‌ترین بخش‌های هر نظام آموزشی است. به عبارت دیگر، کم و کیف خدمات آموزشی و برون‌دادهای آن بدون پشتیبانی یک مرکز اطلاعات مناسب و خدمات اطلاعاتی باکیفیت با اهداف و وظایف آن فاصله بسیار خواهد داشت.

در کتابخانه‌های امروزی، منابع الکترونیکی به کمک منابع چاپی و سنتی آمده و بر غنای آنها افزوده است. آنها تلاش می‌کنند منابع اطلاعاتی کتابخانه را متناسب با نیاز معلمان، دانش‌آموزان، دانشجویان، کارکنان و حتی والدین فراگیران، تهیه، سازماندهی و دسترس‌پذیر سازند.

یکی از مهم‌ترین منابع برای پاسخ به پرسش‌های دانش‌آموزان تشنه یادگیری، منابع مرجع است. دایره‌المعارف‌ها، واژه‌نامه‌ها، زندگینامه‌ها، سالنامه‌ها و دیگر منابع

مرجع، پاسخ سؤالات فوری دانش‌آموزان را دارند و آموزش استفاده از آنها می‌تواند بسیاری از مشکلات و کاستی‌های نظام آموزشی را پوشش دهد.

گسترش انتشار اطلاعات به صورت الکترونیکی سبب گسترش اهمیت اینترنت به‌عنوان یک شاهراه اطلاعاتی برای احاد جامعه شده است. اینترنت و ابزارهای آن بخشی از زندگی معمول شده است. به همین دلیل، هرگونه اختلال فنی، محتوایی و یا رفتارها و مهارت‌های اطلاعاتی نامناسب موجب اختلال در زندگی فردی، اجتماعی و حرفه‌ای خواهد شد؛ آموزش‌های رسمی مدرسه و دانشگاه نیز از این قاعده مستثنی نیست. فراگیران در شکل عام و دانش‌آموزان در شکل خاص، برای دسترسی به اطلاعات روزآمد و کاربردی ناچارند از اینترنت و منابع آن استفاده مستمر داشته باشند. اینترنت این فرصت را برای فراگیران و معلمان فراهم کرده تا به اطلاعات مناسب، در کمترین زمان ممکن و با هزینه مناسب دسترسی یابند؛ برخلاف گذشته، دیگر معلمان انتقال‌دهنده دانش، و دانش‌آموزان دریافت‌کننده صرف آن نیستند، بلکه فراگیران هم می‌توانند به اطلاعات روزآمد دسترسی یابند و از آن استفاده کنند. تنها یک کلیک کافی است تا حجم عظیمی از اطلاعات بازیابی شود. البته آموزش مهارت‌های جستجو و ارزیابی اطلاعات نیز اهمیت زیادی دارد که باید هر نظام آموزشی به آن توجه کند.

اینترنت فرصت تبادل افکار و اندیشه‌ها بین فراگیران، معلمان، و خانواده‌ها را تسهیل کرده است که فرصتی مغتنم برای نظام‌های آموزشی برای کاهش مشکلات ارتباطی است.

دنیای دیجیتال موجب دسترسی بی‌سابقه مردم، به ویژه کودکان و نوجوانان به ابزارها و منابع یادگیری شده است؛ البته اطلاعات در دسترس همیشه باکیفیت و ارزشمند نیست. به همین دلیل، آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی (مثل نیازشناسی، آشنایی با راهبردهای شناسایی و بازیابی منابع اطلاعاتی، استفاده از کتابخانه‌ها و اینترنت، ارزیابی اطلاعات و تشخیص اطلاعات درست از نادرست، آشنایی با قوانین و حقوق مالکیت فکری و نیز مهارت استفاده از اطلاعات) در یادگیری دائمی بسیار اهمیت خواهد داشت. سواد اطلاعاتی مفهومی است که چند دهه اخیر مورد توجه سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی، آموزشی و به‌ویژه کتابخانه‌هاست؛ همین مسئله سبب ارائه استانداردهایی برای آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی شده است. این استانداردها ضمن جلوگیری از تشتت روش‌ها و رویه‌ها مانع کج‌فهمی و برداشت‌های ناقص از مسائل است.